

Ještě před druhou světovou válkou byla nemocniční péče synonymem pro lékařskou péči — a to ve všeobecných i specializovaných zařízeních. Nemocnice tenkrát plnila úlohu speciální rozšířené čekárny a ošetrovny, zvláště uzpůsobené pro potřeby lékaře. Terapií byl myšlen pouze čas strávený s lékařem nebo podle jeho příkazů. Zbývající čas znamenal pro pacienta odpočinek. Podobná dichotomie platila i pro zaměstnance: část jejich práce byla specificky terapeutická a zbytek kustodiální. Tato dichotomie byla zcela přirozená v době, kdy v nemocnici dominovaly akutní typy onemocnění. Když však nad nimi moderní medicína získala kontrolu, dostala se do středu zájmu i zbývající doba pacientova pobytu v nemocnici. Nejvýznamnější byl tento posun v psychiatrických zařízeních. Důraz na celé pacientovo prostředí, a zejména na jeho interpersonální vztahy během léčby, je tak poměrně nový, i když má svého předchůdce v podobě tzv. „morální léčby“, která byla obvyklá na některých místech ve Spojených státech asi před 100 lety a měla dobré výsledky.

Skutečně terénní sociologické studie nemocnice se objevují teprve po druhé světové válce. Do té doby tu byly jen teoretické úvahy spolu se značným počtem studií jiných typů sociální organizace, zejména průmyslových, odkud pocházely analogie pro studium nemocnice. Terénní studie z poslední doby dělí Bloom podle teoretické orientace do tří skupin:

1. Prvním teoretickým přístupem je přístup „human relations“. Autor sem řadí práci Caudillova a Stantonovu a Schwartzovu. Tento přístup zdůrazňuje význam komunikace mezi hlavními společenskými skupinami v nemocnici — mezi zaměstnanci a pacienty. Ke konfliktům dochází, jestliže se v komunikaci objeví nějaké překážky. Takový konflikt může být vyřešen, jestliže se objasní názory a jestliže jedna strana přistoupí na názor druhé.

2. Druhým přístupem je tzv. „power structure analysis“. Jako příklad tohoto teoretického zaměření uvádí Bloom Goffmanovu studii. Zde je kladen důraz na odlišnost skupin a skupinovou loyaltitu. Konflikty, které vznikají mezi skupinou zaměstnanců a pacientů, nelze řešit jen odstraněním překážek v komunikaci. Hlavní význam tu má rozdílný charakter těchto skupin, a konflikty je možno řešit jen dohodou nebo kompromisem.

3. Třetí teoretický přístup zdůrazňuje systém hodnot, které určují aktivitu léčebného zařízení. Tyto hodnoty zdůrazňují buď chronicitu onemocnění, a důsledkem je pak kustodiální péče se všemi nezbytnými následky pro nemocného, nebo tu může být vedoucím motivem tzv. „sociální remotivace“ pacientů, která zajišťuje vzrůstající zájem o terapeutické cíle. Bloom se odvolává především na práci Meringovu a Kingovu, a dále na práci Kennardovu.

Celá recenzovaná práce je velmi cenná již tím, že se nepokouší dokazovat význam a užitečnost lékařské sociologie — zato na-

bízí čtenáři ucelený systém poznatků i četné odkazy na práce, které mohou mít — ovšem za určitých podmínek — už nejen deskriptivní, ale i modifikující hodnotu. Je psána na podkladě dlouholetých pedagogických zkušeností, a dovede sociologickou problematiku dobře a srozumitelně tlumočit lékařům, kteří myslí zpravidla v jiných kategoriích. Je však užitečná i pro sociology, jimž pomáhá systemizovat dosud roztržité a mezerovité poznatky v oblasti zatím poměrně nové.

Dana Langmeierová

Studia sociologiczne — recenze ročníku 1967/I

Prvé číslo recenzovaného ročníku přináší úvodem článek zesnulého Juliana Hochfelda, který byl v letech 1962–66 pracovníkem sekretariátu UNESCO v Paříži, pod titulem *Odbor společenských věd UNESCO*. V tomto článku autor nejprve vymezuje cíle a úkoly UNESCO obecně a pak cíle a úkoly Odboru společenských věd, přičemž kriticky probírá vnitřní strukturu zastoupení jednotlivých vědních disciplín v této organizaci a otázky rozvoje různých prací v jejím rámci. Nastihuje dále aktuální stav práce UNESCO po provedených rozbořech a reformách v první polovině 60. let, kriticky tento stav hodnotí a ukazuje další možnosti zlepšení. Článek je doplněn přehlednými tabulkami a nákresey a představuje zasvěcený pohled na práci této významné instituce. Velmi dobře informuje o problematice sledované v UNESCO i o směrech jejího řešení.

Další je významná stať J. J. Wiatra *O některých ideologických problémech socialismu*. Úvodem Wiatr vymezuje historickou roli socialistické ideologie, kterou vidí v tom, že tato ideologie je organizující silou při osvobození člověka z pout třídních protikladů a z odcizení, které z toho vyplývá. Ideál socialismu je stále uskutečňujícím se postulátem, a i když se některé konkrétní prognózy zakladatelů vědeckého socialismu nesplnily, neznamená to překonání marxismu, jak se mnozí kritici na Západě domnívají. Etické ideály socialismu zůstávají nadále v platnosti a socialistická ideologie směřuje k jejich uskutečnění cestami, které odpovídají nové společenské situaci. Tato nová situace je mnohorozměrná a odlišná v různých zemích. V socialistických zemích hrají roli nejen ekonomické skutečnosti a různost tradice, ale i konkrétní politické podmínky, mocenské vztahy, pozice této země v mezinárodním životě celkovém a oblastním, atd. Na základě těchto růzností pak vznikají oprávněné rozdíly ve vývoji jednotlivých zemí i rozdílnost jejich cesty k uskutečňování ideálů socialismu. Významné jsou též přeměny role socialistických ideálů v současných vyspělých kapitalistických zemích. Zde došlo po překonání ideové sterility z období dogmatismu k řadě nových jevů a vynořila se celá řada nových návrhů řešení, nových cest k socialismu, které odpovídají konkrétním podmínkám jednotlivých zemí. Je to nový

rozvoj ideové činnosti, charakterizovaný snahou po využití všech kladných národních a demokratických tradic vlastní země, atd. Mimořádný význam má též atraktivnost ideálů socialismu pro země, osvobozující se z pout kolonialismu. Z těchto zemí se některé více, jiné méně blíží uskutečňování socialistických ideálů. Trend vývoje však směřuje k tomu, že tyto země přijímají stále výrazněji socialistické postuláty. V oživení ideologických diskusí po smrti Stalínové vidí mnozí kritici na Západě krizi komunismu. Je sice pravda, že např. sovětsko-čínský spor je veden ostřejší formou, autor se však domnívá, že tato forma je pravděpodobně následkem dřívějšího dogmatismu, jehož zastánci svou netolerantností tuto formu předurčují. Autor se zřejmě domnívá, že tato forma bude časem překonána, a i když diskuse bude pokračovat, že bude vedena přijatelnější formou. Snahou západních tzv. sovětologů je prokázat, že současná doba je poznamenána zánikem veškerých ideologií. Wiatr se domnívá, že buržoazní ideologové, kteří nejsou s to proti ideám socialismu postavit nějakou vlastní ucelenou ideologii, by se tímto způsobem chtěli zbavit i socialistické ideologie, propagující ideologickou dezintegraci. Wiatr pak poukazuje na ty problémy, které socialistická ideologie musí ještě vyřešit. Jde o otázky společenských rozporů v rámci socialismu, které autor vidí v protikladu města a vsi, v rozdílnosti odborných kvalifikací a vzdělání občanů, v dělbě práce a v existenci státního aparátu. Tyto otázky podrobněji probírá a ukazuje na různé možnosti jejich řešení. Rovněž otázky národnostní autor pokládá za dosud ožehavé. Závěrem ukazuje na nutnost vytvořit socialistický výchovný ideál a směřovat všestranně k jeho uskutečnění, mj. i proto, že jisté tendence k oidiologizování vsutku existují. Autor se domnívá, že pokroková humanistická role socialistické ideologie je stále živá a že je tedy výchova k angažovanosti potřebná, aby se tato ideologie uplatnila. Celá stať je vynikajícím rozbořem západních ideových kritik socialismu v jeho současné podobě. I když některé Wiatrovy formulace lze pokládat za diskusní, je tato stať jistě informativní, velmi zajímavá a podnětná.

Článek Niny Assorodobrajové, *Role historie ve vzniku národního uvědomění v západní Africe*, je velmi zajímavou studií, neboť se zabývá procesy vzniku moderních národů v současnosti. Studie ukazuje autorčinu znalost zkoumané problematiky a porozumění studovaným procesům. Je příznačné, že polští sociologové (i představitelé jiných společenských věd) se zabývají velmi důkladně národovotnými procesy a vůbec teoretickými problémy národní otázky. Princip národní hrál (a zdá se mi, že hraje dodnes) nemalou úlohu v polské kultuře. Recenzovaná studie rozmnožuje řadu náciologických studií a rozšiřuje naše poznání v oblasti vzniku národního uvědomění. Předmět studie je volen dobře a slouží autorce k zajímavým obecným závěrům, srovnávacím vývoj v současné Africe a minulý vývoj

v Evropě, zejména ve slovanských zemích. Princip národní, který je jedním ze stěžejních kulturotvorných principů, je nutno studovat pečlivě, s náležitou dávkou vědecké objektivnosti — což bývá často obtížné. Poznání procesů národovotných a jim příbuzných by jistě bylo jedním z podstatných přínosů k sebereflexi celé lidské společnosti. Tedy i z hlediska splnění jisté internacionální povinnosti je snaha polských společenských věd o poznání těchto procesů velmi cenná.

Ke studii Assorodobrajové je jistým pendantem jednak stať Jadwigo Possartové *Některé prvky historického vědomí u obyvatel měst v současné Polsku*, která je vlastně zprávou o provedeném výzkumu, jednak stať Stanisława Tyrowicze *Filosofické dědictví a filosofické uvědomění*, která je analytickým rozbořem historického vědomí německého filosofického myšlení za Hitlerovy éry (tj. od r. 1933 do konce války).

Všechny tyto staťi (Assorodobrajové, Possartové i Tyrowicze) plasticky ukazují na diametrální rozdílnost rolí historického vědomí ve společenském vývoji v závislosti na konkrétních okolnostech.

Následují dva články, analyzující základní sociologické pojmy. První je *Analýza pojmu společenská pozice* od Włodzimierza Derca z y ú s k é h o. Autor vychází z konstatování, že zkoumaný pojem se vyskytuje ve velmi četných sociologických pracích při zkoumání různých společenských struktur, buď jako objekt analýzy nebo jako výchozí bod při analýze jiných otázek. Analýzu tohoto pojmu pokládá za potřebnou pro upřesnění a sjednocení terminologie. Kriticky analyzuje užívání pojmu společenská pozice v literatuře a ukazuje na dosavadní neupřesněnost jeho obsahu. Navrhuje rozlišení obsahu pojmu společenská pozice, společenské postavení a společenský status a pokouší se o jejich obsahové vymezení. Autorovo vymezení, jak se mi zdá, není zcela zdařilé a jasné, zejména u pojmu společenský status. (Podle mého mínění pojem společenská pozice obsahuje i aspekty hodnotící, tj. bere v úvahu společenské postavení i společenský prestiž, pojem společenské postavení je objektivním označením místa zaujmaného v určité — předem z určitého hlediska vymezené — společenské hierarchii, v určitém společenském systému, a pojem společenský status označuje souhrn všech společenských rolí, kterými je určitá osoba či společenská skupina charakterizována. Jsem si ovšem vědom, že toto vymezení, resp. rozrušení není obecně přijato. Jinak lze však souhlasit s autorem, že vždycky jde také o relativně trvalé společenské vztahy, obsahující i určitá očekávání a vzory chování.) Dále autor uvazuje o ukazatelích společenské pozice, a nakonec znova shrnuje svoje terminologické návrhy.

Studie Henryka Białyszewského o *Společenská role jako kategorie struktury* se zabývá analýzou dalšího základního pojmu současné sociologie. Nejprve poukazuje na široké používání analyzovaného pojmu, pak se zabývá jeho genezí a dále analýzou jeho obsahu. V této souvislosti hovoří také

o pojmech společenská pozice, společenský status a společenský prestiž a ukazuje, že jsou často užívány promiscue, jindy jsou zase chápány jako pojmy rozdílné. Autor dovozuje, že každý jedinec zaujímá řadu pozic v různých společenských systémech a uvádí různé možnosti analýzy zaujímaných pozic. Pak uvádí různé definice role, které rozděluje do dvou skupin (jedny nazývá „normativními“ — navazující na Lintona, druhé „behaviorálními“ — navazující na Meada). Domnívám se, že toto rozdělení je spíše umělé, neboť jde pouze o dva aspekty role, přičemž oba jsou v každé roli obsaženy (jak ostatně autor sám dokládá např. citací Newcomba). Role je podle autora určena přinejmenším třemi činiteli: 1. pozicí; 2. očekáváními, normami, sankcemi; 3. chováním nositele role, které závisí na a) stupni interiorizace norem a hodnot, o které se systém opírá, b) fyzických a psychologických vlastnostech nositele role. Autor pak tyto činitele podrobněji rozebírá. Dále se zabývá vlastním obsahem role, konfliktem rolí a mechanismy jeho regulace. Jestliže tyto mechanismy selžou a nejsou s to vyrovnat konflikty, které vznikly v rámci společenského systému, vede to k dezintegraci příslušného systému a ke společenské změně. Selžou-li mechanismy vyrovnávající konflikty v rámci osobnosti, vede to k různým druhům chorob. Pomocí pojmu role lze analyzovat společnost i jedince, je to pojem z hraniční oblasti vztahu jedince i společnosti. Autor zkoumá možnosti aplikovat pojem role při analýze společenské dynamiky a definuje společenskou roli jako souhrn takového chování osoby zaujímající jistou společenskou pozici, které vyplývá z této pozice (nikoliv tedy jako souhrn očekávání různých skupin vůči nositeli role). Toto pojetí podle mínění autora dovoluje hlubší analýzu společenského konfliktu a společenské změny, což v závěru autor prokazuje. Studie Bialyszewského je založena široce, důkladně doložena odkazy, a podle mého mínění je podnětným pokusem o syntézu pojetí pojmu role. Srovnání studie Derczyńského a Bialyszewského názorně ukazuje, jak některé základní kategorie jsou v sociologii chápány různě a jak pojmový aparát, s nímž pracujeme, není jednotný.

Rozborem konkrétní role se zabývá článek A. K. Koźmińského o *Role povolání ředitele podniku v současném systému socialistického hospodářství*. Koźmiński vychází z pojetí role jako souboru očekávání, které rozděluje na očekávání normativní, tj. takové, které osoba, roli plnící, je „povinná“ plnit (podle mínění očekávajících) a na očekávání prediktivní, tj. takové, které (opět podle mínění očekávajících) osoba, plnící roli, pravděpodobně bude plnit. Koźmiński z praktických důvodů zužuje svůj rozbor na soubor očekávání vyplývajících ze současného systému řízení socialistického hospodářství, tedy na ekonomickou roli ředitele. Autor vychází ze dvou funkcí řízení socialistického hospodářství, tj. z funkce plánování a z funkce realizace plánů. Ve smyslu rozlišení těchto dvou funkcí se jeví role

ředitele jednak jako role informátora vyšších plánovacích center, jednak jako role vykonavatele přijatého plánu. Jsou to role vlastně protichůdné, protože plánovací orgány očekávají od ředitele informace, které by umožnily stanovit podniku co nejvyšší úkoly, jež by podnik byl ještě schopen plnit, kdežto role vykonavatele plánu je obrácena směrem k osazenstvu podniku, které očekává od svého ředitele prosazení takového plánu, jenž by byl bez mimořádného vypětí splnitelný a jež by bylo možno překročit a získat tak prémie za splnění a překročení plánu. Jde zde tedy o konflikt rolí a Koźmiński se zabývá jeho důsledky ve vztahu ředitele k plánovacím orgánům a ke spolupracovníkům (i k bance jako ke kontrolnímu orgánu).

Následuje studie J. Walukové *O povolání námořníka a motivech jeho výběru*. Je to studie pouze ilustrující a nevyčerpávající problematiku, neboť se zakládá jen na sondě a ne na reprezentačním výzkumu. Nicméně je to studie podnětná, neboť ukazuje směry, kterými by bylo třeba vést hlubší výzkum tohoto zajímavého povolání.

Ve stati *Problém klasifikace právních věd* se pokouší Adam Podgórecki jednak o zařazení souboru právních věd do širšího celku věd společenských, jednak o vlastní klasifikaci jednotlivých právních věd. Podgóreckého pokus je zajímavý zejména tím, že chápe veškerou právní problematiku sociologicky. V jeho klasifikaci, která, jak se domnívám, je diskutabilní, chybí však jednotící právně filosofické hledisko, takže výsledek dostává poněkud ploché empiristické obrysy — přesto, že si je autor zřejmě vědom nutnosti hlubších pohledů, jak vyplývá z jeho oceňování názorů Andrejevových, které jdou za tradiční empiricko-dogmatický rámec.

Zájemové pole sociologického zkoumání forem společenské účasti rozšiřuje studie J. Wandy Herzové, nazvaná *Sociologické problémy družstevní samosprávy v Polsku*. Vedle prací o dělnické samosprávě a vedle nečetných prací o samosprávě územní otvírá tato studie v polské sociologické literatuře takřka novou problematiku, neboť otázky družstevní samosprávy nebyly ještě téměř zkoumány. Studie Herzové je tedy pouze studií úvodní, zamýšlející se nad přístupem k této problematice a nad okruhy otázek, které je třeba zkoumat. Z hlediska zkoumání vymezuje tři základní okruhy otázek, a to: a) úvahy o místě družstevní samosprávy jako formě společenské účasti v systému socialistické demokracie; b) zařazení družstevní samosprávy do systému ústředních státních řídicích a plánovacích organizací; c) mechanismus fungování a aktivizace společenské činnosti v orgánech družstevní samosprávy. Poznamenejme ještě, že zde jde o veškeré formy družstevnictví výrobního a spotřebního, s výjimkou družstev rolnických.

Poslední statí v tomto čísle je Jerzyho Mikulowského - Pomorského *Sociologie muzejnictví a její praktické použití*. Zabývá se velmi zajímavým úsekem socio-

logie kultury. Autor vymezuje tři okruhy otázek, které je nutno v tomto vysoce specializovaném úseku řešit. Je to: a) problematika činnosti a působení muzeí jako společenské instituce; b) problematika veřejnosti, na kterou se muzea obracejí; c) role muzeí v utváření kultury. V každém z těchto okruhů pak autor staví některé typické otázky a ukazuje na obdobné problémy v oblastech, které s muzejnickou problematikou komunikují (např. výstavnictví, galerie a vůbec kulturně památkářské problémy). Ilustrativně projednává výsledky průzkumu v jednom muzeu a předkládá hypotetické závěry z tohoto průzkumu vyplývající. Dochází k závěru, že recepce kulturních obsahů, o které muzeum usiluje, je ve veřejnosti přibližně stejná jako z prostředků masové kultury, a že je tedy otázka, zda se má muzejnictví zaměřit ve směru zintenzivnění své funkce inscenační, aby se tak zesílila recepce na základě emocionálních dojmů, či zda se má zaměřit více na plnění své funkce

didaktické — což by ovšem vyžadovalo přípravu veřejnosti, tedy zdůraznění osvětové činnosti i odborné stránky v muzejní propagaci.

Toto číslo obsahuje dále několik vysoce hodnotných recenzí polských sociologických prací. Recenzenti Zakrzewska, Wiatr, Malanowski, Bonaszkievicz, Jalowiecki a Krawczyk píšou o nových pracích J. J. Wiatra, A. Sarapaty, W. Wesolowského, S. Widerspila, W. Markiewiczze, W. Bielického a K. Zagórského, a o vydání starších prací E. Abramowského. Dále je zde zpráva o světovém sociologickém kongresu v Evianu a o polské účasti na něm, zpráva o konferenci redakcí filosofických a sociologických časopisů v Budapešti, o kongresu sociologie vesnice a o sociologické konferenci FAO v Irsku, o návštěvě delegace Sociologického ústavu ČSAV v Polsku. Číslo ještě obsahuje podrobnou zprávu z činnosti různých sociologických pracovišť Polské akademie věd.

Dušan Slávik